

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

*Πραγματεία τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου*, ὑπὸ Νικολάου Ι. Σαριπόλου, διδάκτορος τὰ Νομικὰ, λύτου τὴν Φιλολογίαν καὶ Φιλοσοφίαν καὶ τὰς Φυσικὰς ἐπιστήμας τῆς τῶν Παρισίων ἀκαδημίας, καθηγητοῦ τοῦ συνταγματικοῦ καὶ τοῦ τῶν ἐθνῶν δικαίου ἐν τῇ Ἑλληνικῇ πανεπιστημίῳ Ὁθωνος, κτλπ. Ἀθήνησι. Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως. 1851. Τόμος πρῶτος.

(Ἄρθρον πρῶτον)

ὑπὸ . . .

Ἐν ἔτει 1804 ὁ Ναπολέων ἐπέθηκεν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Γαλλίας στέμμα, καὶ συνεκρότησεν ἑαυτῷ αὐτὴν λαμπροτάτην. Τὰ προαγαγόντα τὸν ἄνδρα κατορθώματα ἦσαν μεγάλα, τὰ τε πολεμικὰ καὶ τὰ εἰρηναῖα· τὸ κράτος τοῦ ὁποίου ἤρξεν ἦτο, διὰ τὴν ἑκτασιν τῆς χώρας καὶ τὴν ἀρετὴν τῶν κατοίκων, ἀντάξιον τοῦ ὑπερτάτου τῶν ἡγεμονικῶν ἀξιωμάτων, αἱ δὲ περιστοιχίζαντες τὸν νέον κυριάρχην μεγιστάνες ἦσαν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, περιφανεῖς κατὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην διὰ τὰ ἀνδραγαθήματα αὐτῶν, δι' ἃ καὶ προσέλαβον βραδύτερον τὰ περίδοξα ἐπώνυμα τῶν δουκῶν μὲν Ῥιβολίου, Ἐλχιγγενίου, Αὐεσταδίου κλπ., πριγγήπων δὲ Ἐσλιγγίας, Ἐκμυλίας, Οὐαγραμίας κλπ. Ἐνὶ λόγῳ, ἡ αὐτοκρατορία ἐκείνη ὑπῆρξε καθ' ὅλα σεβαστὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς. Ἀλλὰ φεῦ! τὰ σεβαστότερα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων δύνανται νὰ κατασταθῶσι γαλοῖα καὶ ταπεινά ὅταν περιπέτῳσιν εἰς χεῖρας φαύλας καὶ ἀναξίας. Μικρὸν μετὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐπετελειῖτο ἐν Εὐρώπῃ τὸ μέγα ἐκεῖνο γεγονός, εἰς στενὴν τινα γωνίαν τοῦ ἄλλου τῆς γῆς ἡμ. σφαιρίου, ὁ αἰθίοψ Δεσσαλῖνος ἀνηγόρευεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀμερικανικῆς νήσου Ἀϊτίου καὶ κατεσκεύαζε περὶ ἑαυτὸν αὐτὴν πολυάριθμον καὶ πομπώδη. Ὁ παράδοξος οὗτος αὐτοκρατορὶσκος εἶχεν ἀπάσας τὰς κτηνώδεις κακίας ὅσας παράγει καὶ ὑποθάλλει ἡ δουλικὴ τάξις, εἰς ἣν ἐκ γενετῆς καὶ ἐν νεότητι ἀνήκε, τὴν ἀμαθειαν, τὴν πλεονεξίαν, τὴν ἀσωτίαν, τὴν κενοφροσύνην, τὴν ὠμότητα. Κορεσθεὶς ἀπὸ τοῦ φόβου τῶν λευκῶν καὶ ἡμιλευκῶν, δι' οὗ κυρίως προήχθη, ἐτράπη ἐπὶ τοὺς δημοχρόους καὶ ἔθυσεν αὐτῶν ἑκατόμβας πολλὰς. Τὸ δημόσιον ταμεῖον συνετήρει τὰς 20 αὐτοῦ παλλακίδας, χοροδιδάσκαλος δὲ παρείπετο ἀδιαλείπτως αὐτῷ ἵνα γυμνάξῃ τὸν ἄνδρα ἐν ταῖς ὥραις τῆς ἀνέσεως. Οἱ κάττοι τῆς χώρας εἰς ἣν ἀπέδωκε τὸ ὄγκωδες ἐκεῖνο ἀξίωμα συνεποσύντο εἰς τὰ 2/3 τῶν κατοίκων τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος· οἱ δὲ ἀλλόκοτοι τῆς αὐλῆς αὐτοῦ μεγιστάνες, ἐν ἑλλείψει ἐτέρων ἄθλων, προσέλαβον τὰ θαυμάσια ἐπώνυμα τῶν δουκῶν καὶ κομήτων τῆς Σικολάτας, τῆς Λειμονάτας, τῆς Σαλάτας, τῆς Μαρμελάτας (δηλαδὴ τοῦ πελτέ) κ. τ. τ. Οἱ Ἀγγλοι, ἀσπονδοὶ ὄντες ἐχθροὶ τοῦ Ναπολέοντος, ὠφελήθησαν ἀπὸ τὴν οἰκτρὰν ταύτην παρωδίαν καὶ ἐπεχείρησαν νὰ διακωμωδῇσιν τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον, ἐπιβρίπτοντες ἐπ' αὐτοῦ τὸν σατυρικὸν ἰὸν, τοῦ ὁποίου ἀφθονον παρείχε

προμήθειαν τὸ ἐξάμβλωμα τοῦ Δεσσαλίνου· οἱ δὲ Γάλλοι, ὅστινες τότε, ἀποκεκλεισμένοι ὄντες ἀπὸ τῆς θαλάσσης, σπανίως ἐλάμβανον ἀμέσους ἐξ Ἀμερικῆς εἰδήσεις, ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν ἐπίστευον τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματος καὶ ἐνόμιζον ὅτι τὰ πάντα εἶναι καταχθόνιον ἐπινόημα Ἀγγλικῆς πονηρίας.

Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο γεγονός ἐπῆλθεν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν, καθ' ὅσον ἀνεγινώσκομεν τὴν προκειμένην περὶ συνταγματικοῦ δικαίου πραγματείαν. Τῶντι ὑπάρχει ἀντικείμενον λόγου ἐμβριθέστερον τοῦ ἐθνικοῦ πολιτεύματος; Ἡ ὑπάρχουσι ζητήματα σπουδαιότερα τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ, τῆς κυριαρχίας καὶ συντακτικῆς ἐξουσίας, τῆς βασιλικῆς δυνάμεως, τῶν βουλευτικῶν δικαιωμάτων κ. τ. τ. Ἀλλ' ὅμως ἡ πολὺ ἀπατώμεθα, ἡ δὲ συγγραφεὺς κατῳρῶσε νὰ ἐλαττώσῃ οὐκ ὀλίγον εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ τὴν ὀφειλομένην εἰς τὰ σεβαστὰ ταῦτα ἐνόματα εὐλάβειαν, ὡς ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπραγματεύθη περὶ αὐτῶν.

Καὶ πρῶτον διὰ τὸ ὕψος τοῦ λόγου τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθη. Τὸ ὕψος τοῦ λόγου ὁμοιάζει μὲ τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ἀνθρώπου περίβλημα· καθὼς δὲ ἐντυγχάτοντες ἀνδρὶ ἀγνώστῳ, πολλάκις ἀπὸ μόνης τῆς ἐνδυμασίας καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ σχήματος δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἀσφαλῶς περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ, οὕτω πολλάκις, ἀπὸ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ λόγου συγγραφῆς τινος, δυνάμεθα νὰ προεικασώμεν ἀναμαρτήτως περὶ τῆς πραγματικῆς αὐτῆς ἀξίας. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ὕψους τῆς προκειμένης πραγματείας σκεπτόμενοι, ἡδυνάμεθα ἴσως νὰ εἰπώμεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐφιλοτιμήθη νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν περιβόητον τοῦ Γαλλεϋρᾶνδου ἀρχὴν, καθ' ἣν ὁ λόγος ἐδόθη εἰς τὸν ἀνθρώπον οὐχὶ διὰ νὰ ἐκφράξῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ κρύπτῃ τὰς ἰδέας αὐτοῦ· τοσοῦτον ἰδιότυπος εἶναι ἡ γλῶσσα καὶ ἡ γραμματικὴ τὴν ὁποίαν ἐνταῦθα ἀπαντῶμεν. Ἡ ἐννοία λ. χ. ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐξῆς φράσεως· «ὁ σκοπὸς οὗτος εἶναι τὸ ἔλετρον τὸ πάσας ἡμῶν καὶ τὰς πράξεις κινεῖν.» Σελ. 120. Λεξὶς ἔλετρον δὲν ὑπάρχει. Δὲν ὑπάρχει δὲ οὐδὲ Ἀπαίνεσις καὶ ῥῆμα Ἀπαίνω, σελ. 199. Ἡ δ' ἐστὶ καὶ «ἡ σώσις τῆς πατρίδος»· σελ. 248-249. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἠθέλομεν εὐχαριστηθῇ εἰς ἀπλήν τὴν σωτηρίαν αὐτῆς.

Παρατρέχομεν δὲ τὸ ἀσφάλειον τῆς πολιτείας καὶ τῆς δημοσιότητος (σελ. 69 καὶ 395, = τοῦ ἀσφάλειου) καὶ τὸ ἀπενγενίξω (σελ. 27, 64, 285, 278, 516, 517 κλπ. = τοῦ ἐξευγενίξω καὶ τοῦ εὐγενίξω, τὰ ὁποῖα καταδικάζονται εἰς ὑπερορίαν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως) ἵνα φθάσωμεν τάχιον εἰς τὴν πολυμῆρὰν ἐπηρείαν. «Ἡ ἀνεξάρτητος καὶ πάσης ἐπηρείας ἀνωτέρα τῶν βουλευτικῶν καθηκόντων ἐκπλήρωσις...» σελ. 475. Αἰνιγματώδης, ἡ πρότασις! Μήπως ἡ ἐπήρεια μετεμορφώθη ὑπὸ τῶν πλαστοουργικῶν χειρῶν τοῦ συγγραφέως εἰς ἐπηρείαν; Διότι ἡ δυστυχὴς αὕτη ἐπήρεια πολλὰς πάσχει καὶ ἄλλας ἀπὸ τοῦ συγγραφέως συμφορὰς, βιαζομένη ἰδίως νὰ λάβῃ ἄκουσα τὴν θέσιν τῆς ἐπιβροχῆς. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ λέξις ἐπιβροχὴ ἢ ἐπιβροχία δὲν εἶχεν, ὡς γνωστὸν, τὴν ἐννοίαν τῆς

τῶν Γάλλων influence, ἤτοι τῆς ἐπενεργείας, τῆς ἰσχύος, τοῦ κράτους· ἀλλ' ἐσημαίνειν ἀπλῶς τὸ ἐπιρροεῖν, τὸ πλημυρεῖν, καὶ ἐν γένει τὸ περίστυμα, τὴν αὐξησιν. Καὶ ἀπεδόθη μὲν διὰ μεταφορᾶς· εὐλόγου ὑπὸ τῆς νεωτέρας γλώττης εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐκείνην λέξιν ἢ τῆς Γαλλικῆς ἔννοια, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἤρρεσεν εἰς εὐφυεῖς τινὰς Ἑλληνιστάς, οἵτινες, εὐρόντες ἐν τοῖς λεξικοῖς τὴν ὁμότητον ἐπὶ ἡρείαν, ἐσπευταν ν' ἀποχειρατονήσωσι τὴν ἐπιρροεῖαν τοῦ νέου αὐτῆς ἀξιώματος, καὶ ἐγκαθίδρυσαν ἀντ' αὐτῆς τὴν ἐπήρειαν. Ἐν τούτοις ἡ ἐπήρεια σημαίνει τὴν βλάβην, τὴν ζημίαν, τὴν βίαν, ἡ δ' ἐπενέργεια τῆς ἐπιρροῆς εἰμφορεῖ μὲν νὰ ἦναι ἐνίοτε ἐπιδολαβὴ καὶ ἐπιζημία (ὅτε καὶ δύναται νὰ ταυτισθῇ μετὰ τῆς ἐπηρείας), πολλάκις ὅμως εἶναι καὶ σωτηρία καὶ χρήσιμος, πολλάκις δὲ καὶ ἀδιάφορος, ἐμφαίνουσα ἀπλῶς τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ἀλλοίωσιν καὶ τροποποίησιν. Ἀλλὰ τοιαῦται ἀκριβολογίαι ἐθιωρήθησαν ἀνάξαι τῆς προσοχῆς τῶν Ἑλληνιστῶν ἐκείνων, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀνά χειρας συγγραφεὺς, ὅστις κατὰ τοῦτο μόνον διακρίνεται ἀπὸ αὐτῶν, ὅτι, καθὼς ἀνὴρ δημοτικὸς, ἠθέλησε νὰ μὴ δυσχερεστήσῃ αὐδέτερον τῶν κομμάτων καὶ μεταχειρίζεται ἀδιαφόρως ὅτε μὲν τὴν ἐπιρροεῖαν, ὅτε δὲ τὴν ἐπήρειαν, ἐξ οὗ θαυμαστὰ τις ἐπέρχεται ἰδεῶν σύγχυσις. Οὕτω π. χ. ἐν σελ. 135 διδασκόμεθα, ὅτι «τὰ ἥλη, ἡ βιωτικὴ διαίτα, ἡ θέσις» τῆς ἐπικρατείας, ἡ ἀνάπτυξις τῆς παιδείας, ἡ κατὰ «στάσις τῆς βιομηχανίας, ἡ θρησκεία τοῦ ἔθνους, τὸ «πολίτευμα καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ σχέσεις, τὸ μέγεθος ἡ ἡ «μικρότης τῆς χώρας, τὸ εὐρορον ἡ ἄρρον τοῦ τόπου καὶ τὰ τοιαῦτα, εἰσὶ τὰ διάφορα αἷτια τὰ πολυπειδῶς καὶ πολυτρόπως τὴν ποιητὴν (δηλαδὴ τὴν θεοτικήν) νομοθεσίαν τοῦ κράτους ἐπηρεάζοντα. » Ὁ ἀναγνώστης ἀπορεῖ βεβαίως κατὰ πρῶτον ἀκούων, ὅτι ἡ παιδεία, ἡ θρησκεία, ἡ βιομηχανία, κτλ. ἔθνους τινὸς ἐπηρεάζουσι, δηλαδὴ βλάπτουσι, ζημιοῦσι τὴν νομοθεσίαν τοῦ ἔθνους τούτου. Ἀλλὰ κατ' εὐτυχίαν ὁ συγγραφεὺς προτεπιφέρει ἀμέσως, «ὅτι ἡ ἐπήρεια αὕτη δὲν πρατβελλεὶ ὅπως δὴποτε τὸ ἀπολύτως καλὸν τοῦ νόμου. » Καὶ ἀμύχανον μὲν φαίνεται πάλιν εἰς τὸν ἀναγνώστην πῶς ἡ ἐπήρεια, δηλαδὴ ἡ βλάβη, δὲν βλάπτει, ἐπὶ τέλους ὅμως παρκαμθεῖται εἰκάζων, ὅτι ὁ λόγος εἶναι περὶ ἐπιρροῆς, ἤτοι περὶ τοιαύτης ἢ τοιαύτης τροποποιήσεως, ὅχι δὲ περὶ ἐπηρείας. Ἴδε καὶ σελ. 312, 327, 378, 529.

Ἐν σελ. 332 ἀναγινώσκωμεν, ὅτι ἡ μακρὰ τρυμαλιά δι' ἧς διέρχεται ἡ ἑμμεσος ἐκλογὴ, χαλαρόνει μὲν πᾶσαν σχέσιν τοῦ ἐκλεχθέντος πρὸς τὸν λαόν, μεταποιεῖ δὲ καὶ καταστρέφει τὴν πρῶτην ψῆφον τοῦ ἐκλογέως. Τρυμαλιά δὲν σημαίνει ἄλλο παρὰ τρύπαν· ὅθεν ζητεῖται ἤδη τίς ἐστὶν ἡ μακρὰ αὕτη τρύπα, δι' ἧς διερχομένη ἡ ἑμμεσος ἐκλογὴ, τοσοῦτον ἐκουδαίας πάσχει ἀλλοιώσεις. Κατ' εὐτυχίαν τὸ χωρίον ἐλήφθη ἀπὸ τὴν γνωστὴν τοῦ Βενιαμίν Κωνσταντίου συγγραφὴν Cours de politique constitutionnelle, εἰς ἣν ἀνατρέχοντες εὐρίσκωμεν, ὅτι πρόκειται περὶ τῆς longue filière, dans les détours de la quelle le suffrage du peuple s' est dénaturé ou a disparu. Filière εἶναι μετάλλινός τις μηχανή, ἔχουσα πολλὰς

ἀνίστους ὁπὰς, δι' ὧν περᾶται ὁ εἰς σύρμα σχηματιζόμενος χρυσὸς, ἄργυρος κλπ.. Μεταφορικῶς δὲ λέγουσιν οἱ Γάλλοι passer par une longue filière, τὸ διὰ δεινῆς διέρχεσθαι δοκιμασίας, οἷα εἶναι, ἐπὶ παραδείγματος, ἡ τῶν ἀναγινωστῶν τῆς προκειμένης συγγραφῆς, ἀναγκαζομένων νὰ μαντεύωσι τὴν ἐννοίαν νεοεὐκτων λέξεων, ἢ νὰ ἀναζητῶσιν εἰς ξένα· πραγματείας τὴν σημασίαν τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου.

Ἐν σελ. 29 φέρεται· «καλοῦμεν, ὡς ὁ Πολύβιος, πραγματικὴν ἱστορίαν τὴν ὑπὸ τῶν νεωτέρων φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας ὀνομασθεῖσαν. » Τὸ δεινὸν ὅμως εἶναι, ὅτι ἄλλο πραγματικὴ ἱστορία, καὶ ἄλλο παντάπασι φιλοσοφία τῆς ἱστορίας. Διότι πραγματικὴ ἱστορία εἶναι οὐδὲν ἕτερον, εἰμὴ ἡ ἱστορία ἡ μὴ περιοριζομένη εἰς τὴν ἀπλὴν τῶν γεγονότων ἐκθεσιν, ἀλλὰ διεξηγοῦσα συγχερόως τὰ αἷτια καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν. Ὁ δημιουργὸς τοῦ τρόπου τούτου καὶ ὀνόματος Πολύβιος, ἔδωκε σαφέστατον τὸν ὀρισμὸν αὐτοῦ, εἰπὼν· «ἱστορίας γὰρ ἐὰν ἀρέλῃ τις τὸ διὰ τί, καὶ πῶς, καὶ τίνος χάριν ἐπράχθη, καὶ τὸ πραχθέν πόσῃ εὐλογον ἔσχε τὸ τέλος, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς, ἀγώνισμα μὲν, μάθημα δὲ οὐ γίνεται. Βιβλ. γ'. § 31, ἐν τῷ τέλει. Φιλοσοφία δὲ τῆς ἱστορίας εἶναι οὐχὶ πλέον ἢ περὶ τὰ καθ' ἑκάστα τῶν γεγονότων διατριβή, ἀλλ' ἡ ἀπὸ ὑψηλοτέρας τινὸς ἐπόψεως καθόλου αὐτῶν θεωρία, ἵνα ἀνευρεθῶσιν οἱ γενικαὶ τῆς προνοίας νόμοι οἱ τὴν τύχην τινος ἀνθρωπότητος διέποντες, καὶ ἰδίως ὁ μέγιστος νόμος τῆς ἀδιαλείπτου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους προόδου. Ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας ἀποτελεῖ μέρος τῆς φιλοσοφίας, ἡ δὲ πραγματικὴ ἱστορία εἶναι ἡ κυρίως ἐπιστημονικὴ ἱστορία· ὡς τε ὁ λέγων ὅτι καλεῖ πραγματικὴν ἱστορίαν τὴν παρ' ἄλλων φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας ὀνομασθεῖσαν, ὁμοιάζει πολὺ τὸν ἀξιούντα νὰ ἀποκαλέσῃ φιλοσοφίαν τὴν παρ' ἄλλων ἱστορίαν ὀνομαζομένην.

Ὁ δὲ συγγραφεὺς δὲν περιορίζεται εἰς τὸ νὰ πλουτίζῃ, ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης, τὴν γλῶτταν διὰ σφυρηλατίας λέξεων καινοπρεπῶν καὶ κακοζήλων, εἰτε δὲ καὶ νὰ ἀποδίδῃ εἰς τὰς ὑπαρχούσας ἐννοίας παντάπασι αὐταῖς ἄλλοτρίαις, ἀλλ' ἀνατρέχει ἐνίοτε μέχρις Ἡσιόδου καὶ Ὀμήρου ἵνα παραθέσῃ εἰς τὴν πλουσίαν αὐτοῦ τράπεζαν λεξείδιόν τι ἐξηλλαγμένον καὶ ἐκτόπως εὐηγχον. Οὕτω λ. χ. ἐν σελ. 10 ὀπηδεῖ τῷ λογικῷ καὶ ἐν σελ. 117 ὀπηδεῖ τῷ νόμῳ καὶ ἐν σελ. 237 ὀπηδεῖ τοῖς ἐνόχοις ἐσχάτης προδοσίας· καὶ ἐν σελ. 335 ὀπηδεῖ τῇ ὄντως ἑλληνικῇ ἀποφάσει τοῦ ἐκτελεστικοῦ σώματος τῷ 1822. Φαντάζεσθε τὸν ἐμβριθῆ ἡμῶν διδάκτορα καὶ λύτην ὀπηδοῦντα χαριέντως ἀναμέσσην τῶν φύλλων τῆς συνταγματικῆς αὐτοῦ πραγματείας! Ὀπηδῶν δὲ τοσοῦτον συνεχῶς καὶ χαίρει φυσικῶς τῷ λόγῳ ὅθεν χαίρει τὴν προτεραιότητά του, σελ. 403, χαίρει τὴν φιλίαν τῶν κρατούντων, σελ. 415, χαίρει τὰ πιστὰ τοῦ λαοῦ, σελ. 416, χαίρει τὰ πιστὰ παρὰ τῇ βουλῇ, σελ. 444, χαίρει δι' αἰώματα, σελ. 473, χαίρει πλήρη τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν, σελ. 475 κλπ. Ἐν τῇ πολλῇ δὲ αὐτοῦ ταύτῃ θυμηδίᾳ, λησμονεῖ τοὺς γραμματικούς κανόνας, καὶ βεβαιῶ, σελ. 239, ὅτι, «ἡ ἀμνηστία,

νόπως τῇ γῇ εὐμενέει παρὰ τοῦ λαοῦ ὑποδοχῇ, πρέπει  
 νὰ φανῇ δεγμὸς **ΜΕΓΑΛΟΦΡΟΝΟΥ** γεννιότητος. »  
 Καὶ ἐν σελ. 365, ὅτι, « ἂν ὁ πλοῦσις βουλευτὴς δὲν  
 ἐδραζέται διὰ χρημάτων, κερδίζεται ὅμως δι' ἄλλων  
 » μέσων ἐπίσης ἀναξίων **ΜΕΓΑΛΟΦΡΟΝΟΥ** ἀνδρός. »  
 Ἰπὸ δὲ τῆς σολοικου ταύτης μεγαλοφροσύνης, τυφλού-  
 μενος, περιφρονεῖ τοὺς ἀπλουτέρους, κανόνας τοῦ συν-  
 τακτικοῦ καὶ ἐν σελ. 161 κ. γ. λέγει, « οἷον αἱ  
 » πόλεις αὗται ἀείποτε νέας ἀρχὰς πρὸς περιστολὴν  
 » τῶν ἀρχαίων σημειογραφουσί, ἡ τελειοτάτη ἐμμενέ-  
 » ἀπερίστατος, ἐκ τούτου ἡ πάλιν μεταξὺ τῶν ἀρχῶν  
 κλπ. » καὶ ἐν σελ. 306, καὶ Ἀθηναῖοι καὶ τοὶ κατὰ  
 » τὴν ἐπ' Ἀριστείδου νόμον ἔχοντες τὸ δικαίωμα νὰ  
 » λαμβάνωσι τοὺς ἄρχοντας ἀπ' ὅλων τῶν τάξεων  
 » τῶν πολιτῶν, πῶποτε ὅμως ὁ ἀγαθὸς καὶ Ἀθηναῖος  
 » ῥήγας δὲν ἐζήτησεν ὅπως ἐκ τούτου τὰς ἀρχὰς ἐκείνας. »

Ἀλλὰ ἡμεῖς μεν δεδωκίως κα-αχρασθῇ τῆς ὑπομο-  
 νῆς τῶν ἀνγνωστῶν ἡμῶν, πλείστορον ἐνδ' ἀπρίθοντες  
 περὶ τὸ ὄντως Καλίστορικόν ἐκεῖνο μεταλλεῖον τῶν  
 σολοικισμῶν, τῶν θερβρισμῶν, τῶν ἀσυνταξίῶν, τῶν  
 ἀνδρογραφίῶν, ὧν θάρρος ἐως θυνάμεθα νὰ εἴπωμεν,  
 ὅτι ἐμπριθόταται τῶν 538 ταλίδων τῆς προκειμένης  
 πραγματείας εἰσεῖναι ἐντελὲς ἀπὸ τῶν ἐθεν ἐπιδόχ-  
 λουμένων τῇ βιβλίῳ εἰς τὴν ἐν τῇ πινὰ τοῦ καίαν.

Ὁ συγγραφεὺς ἀναγγέλλει, ἐν τῷ προλόγῳ, εἰς τὸ  
 Πανελλήνιον, ὅτι ἡ Ἑλλὰς λαμβάνει διὰ τοῦ προκει-  
 μένου ἔργου, τὰ πρῶτα βιβλία ἐπὶ τοῦ, περὶ τῆς συντα-  
 γματικῆς πολιτείας φιλοπονήματος. Μὴ ἐλάττω ἢ  
 ἀξίως εἶναι κατὰ μέγα μέρος ἀληθῆς, διότι ὁ συγ-  
 γραφεὺς πολλὰ μὲν τῶν σοφῶν Εὐρωπαϊκῶν ἔργα ὅλως  
 ἀγνοεῖ, διατρέφει δὲ τοσοῦτον ὅσα ἔτυχε νὰ γνωρίσῃ  
 καὶ νὰ μεταχειρισθῇ, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ παρέχει ἡμῖν τὰ  
 πρῶτα βιβλία ἰδιογνώμονος τινος ἐπιστήτης. — Ὁ δὲ  
 Μοντέσκιος, λέγει ἐν σελ. 88, « τρία πολιτειῶν  
 » εἶδη ἀναγράφει.

- Α. Δημοκρατίας, ὧν βᾶσις ἡ ἀρετὴ.
- Β. Ἀριστοκρατίας, ὧν βᾶσις ἡ τιμὴ,
- Γ. Παμβασιλείας (despotique), ὧν βᾶσις ὁ φό-  
 » βος.

« Σὺμπασαι αἱ διαιρέσεις αὗται εἰσὶν ἐσταλμέναι  
 κ. τ. λ. »

Ἀλλ' ὁ δυστυχὴς Μοντέσκιος οὐδέποτε ἀνέγραψε  
 τοιαῦτα τρία πολιτειῶν εἶδη· διότι ἐν κεφαλαίῳ Ι' τοῦ  
 βιβλίου β'. τῆς περὶ τοῦ πνεύματος τῶν νόμων  
 συγγραφῆς, λέγει. « Il y a trois espèces de gou-  
 vernemens: le Républicain, le Monarchi-  
 que et le Despotique. » Ἦτοι, τρία ὑπάρχου-  
 » σι πολιτευμάτων εἶδη, τὸ Ἀβασίλευτον, τὸ Μοναρ-  
 » χικόν καὶ τὸ Δεσποτικόν. » Κατωτέρω δὲ ἐν κε-  
 φαλαίῳ 2<sup>ῳ</sup> ὑποδιαίρει τὸ Ἀβασίλευτον πολιτεῖμα εἰς  
 δύο, τὸ δημοκρατικόν καὶ τὸ ἀριστοκρατικόν. Ἐν  
 βιβλίῳ δὲ γ' προσεπιφέρει, ὅτι τῆς μὲν δημοκρατίας  
 τὸ ἐλαττέριον εἶναι ἡ ἀρετὴ (Κεφ. 3<sup>ον</sup>), τῆς δὲ ἀρι-  
 στοκρατίας, ἡ ἀγαθὴ μετριότης, (Κεφ. 4<sup>ον</sup>), τοῦ δὲ  
 μοναρχικοῦ πολιτεύματος, ἡ τιμὴ, (Κεφ. 6<sup>ον</sup>), τοῦ  
 δὲ δεσποτικοῦ, ὁ φόβος. (Κεφ. 9<sup>ον</sup>).

Ἐκ τούτων καθίσταται πρόδηλον ὅποσον ἀλλοκό-  
 τως μεταμφιέννυται ὁ Μοντέσκιος ἐν τῷ προκειμένῳ

χωρίῳ. Τὸ μειστέριον αὐτοῦ πολιτεῖμα ἔγενεν ἄσυν-  
 » τόν· τὸ δὲ ἀποδιδόμενον ὑπὸ τοῦ σοφοῦ ἀνδρός εἰς τὸ  
 πολιτεῖμα τοῦτο ἐλαττέριον, ἡ τιμὴ, ἐπεδόθη ὑπὸ τοῦ  
 αὐτογνώμονος ἡμῶν συγγραφέως· εἰς τὸ ἀριστοκρα-  
 » τικόν, τοῦ ὁποίου ψυχὴν ὁ Μοντέσκιος ἐθεώρησε  
 τὴν μετριότητα. Τὸ δὲ πάντων ἀττειότερον, ἀφοῦ  
 ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Μοντέσκιον δοξασίαι παρ' αὐτοῦ  
 μὴ πρεσβευσθεῖσαι, ἔπειτα αἱ δοξασίαι αὗται ἀνασκευά-  
 » ζονται δι' Ἀριστοτέλους· διότι, ἐγγέντως ἐν τῷ κει-  
 μένῳ ἐσφαλμένως, ὅτι, κατὰ Μοντέσκιον, βᾶσις τῆς  
 ἀριστοκρατίας εἶναι ἡ τιμὴ, ἐπαίγεται ἐν σημειώσει.  
 « Τούναντίον δ' Ἀριστοτέλης (Πολιτικῶν Δ, ε, 10)  
 » λέγει τὴν γὰρ ἐκ τῶν ἀρίτων κατ' ἀρετὴν πολι-  
 » τεῖαν. . . μόνην δίκαιον προσαγορεύειν ἀριστοκρα-  
 » τείαν. »

Δὲν φρίδεται δὲ οὐδὲ τοῦ Ἀριστοτέλους· διότι ἐν  
 σελ. 91, σημ. α., παραθέτας τὴν περίφημον τοῦ Σιτα-  
 γειρίτου περὶ τῶν πολιτειῶν δόξαν· « ὅταν μὲν ὁ  
 » εἷς ἢ οἱ ὀλίγοι ἢ οἱ πολλοὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέ-  
 » ρον ἄρχωσι, ταύτας μὲν ὀρθὰς ἀναγκαῖον εἶναι τὰς  
 » πολιτείας, τὰς δὲ πρὸς τὸ ἴδιον ἢ τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν  
 » ὀλίγων ἢ τοῦ πλήθους, παρεκδόσεις. » (Πολιτ. Γ, α.  
 1) βεβαιῶς ἐν τῷ κειμένῳ, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης, εἰς  
 δύο διακρίνων πάντα τὰ πολιτεύματα, « τὰ μὲν ἐπὶ  
 » τῆς κοινῆς τοῦ κυριάρχου λαοῦ θελήσεως ἐρείδ-  
 » μενα, καὶ τὸ κοινὸν τῆς ὅλης κοινωνίας συμφέρον  
 » σκοπεύοντα, ὀρθὰ ἀποκαλεῖ, ὡς δὲ ἔξω-  
 » τερικὸς αὐτῶν διάκοσμος, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα παρ-  
 » εκδόσεις ὀνομάζει, ὅταν τὰ κοινὰ, τούναντίον τοῖς  
 » πρώτοις, κυβερνῶνται πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἑνὸς  
 » ἢ τῶν ὀλίγων ἢ τοῦ πλήθους. » Ὁ Ἀριστοτέλης  
 ὅχι μόνον δὲν ὠμίλησεν ἐνταῦθα περὶ τῆς κοινῆς τοῦ  
 κυριάρχου λαοῦ θελήσεως, ἀλλὰ μήτε ἤτο δυνατόν  
 νὰ ὀμιλήσῃ, διότι μικρὸν ἀνωτέρω, ἐν Κεφ. γ' τοῦ  
 αὐτοῦ βιβλίου, § 3, εἶπεν· « ὥστε ἐν μὲν τινι πολι-  
 » τείᾳ τὸν βάνυσον ἀναγκαῖον εἶναι καὶ τὸν θῆτα πο-  
 » λίτας, ἐν τῇ δ' ἀδύνατον, οἷον εἰ τίς ἐστιν, ἣν  
 » καλοῦμεν ἀριστοκρατικὴν, καὶ ἐν ἣ κατ' ἀρετὴν αἱ  
 » τιμαὶ εἰδόνται καὶ κατ' ἀξίαν· οὐ γὰρ οἷόν τ' ἐπι-  
 » τηδεύται τὰ τῆς ἀρετῆς ζῶντα βίον βάνυσον ἢ  
 » θητικόν. » Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀριστοκρατικὴ πολιτεία  
 κατατάσσεται, ὡς εἶδομεν, μεταξὺ ἐκείνων ὅσαι σκο-  
 ποῦσι τὸ κοινὸν συμφέρον, ἐν δὲ τῇ τοιαύτῃ πολιτείᾳ,  
 κατὰ τὸν φιλόσοφον, οἱ θῆτες καὶ οἱ βάνυστοι (δηλαδὴ  
 οἱ τεχνῖται) δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχωσι τὴν τοῦ πο-  
 λίτου ιδιότητα, ἔπεται, ὅτι, ὡς πρὸς τὸ ἀριστοκρατικόν  
 τοῦλάχιστον πολιτεῖμα, ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἠδύνατο  
 νὰ ὀμιλήσῃ περὶ τῆς κοινῆς τοῦ κυριάρχου λαοῦ θε-  
 λήσεως. Περίεργον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι « τὴν θαυμα-  
 » σίαν ταύτην τοῦ Ἀριστοτέλους διαίρεσιν ἐπ' ἐσχά-  
 » τοις ὁ Δεσποτὸς Τρασὺς καθ' ἅπασαν τὴν Εὐ-  
 » πην ἀνεκοίνωσεν, » σελ. 91, ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης  
 ἤρχισε νὰ διαδίδεται καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην ἀπὸ  
 τοῦ τέλους τῆς πεντεκαίδεκάτης ἑκατόνταετηρίδος, ἐν  
 αὐτῇ δὲ τῇ τοῦ Κοραῆ ἐκδόσει, τὴν ὁποίαν μεταχει-  
 ρίζεται, ὡς φαίνεται, ὁ συγγραφεὺς, ἠδύνατο νὰ εἴῃ  
 ὅτι ὁ Γάλλος Βαρθελεμῆς, πολὺ πρὸ τοῦ Δεσποῦτου  
 Τρασὺ, ἀνεκοίνωσεν, ἐν τῷ νέῳ Ἀναχάρσιδι, καθ' ἅ-

πάσαν τὴν Εὐρώπην τὴν θαυμασίαν ἐκείνην τοῦ Ἀριστοτέλους διαίρεσιν, διότι τὸ μὲν σύγγραμμα τοῦ Τραῦ (αἱ εἰς Μοντέσκιον ἐρμηνεῖαι) ἐξεδόθησαν τὸ παλαιόν ἐν ἔτει 1819, ἡ δὲ περὶ γένεσιν τοῦ νέου Ἀναρχαίτου, ἐν ἔτει 1788.

Εν σελ. 64-65 ἀναφέρων, ὅτι ἐπιτρέπεται ἡ εἰς τὴν κυβερνητικὴν ἐξουσίαν παρακοή, ἐπάγεται ἐν σημειώσει: «δικαίως ἰπαινέται ἡ τοῦ Μιραβὺ ἀπάντησις κατὰ τὴν συζήτησιν ἀδίκου νόμου ἐν τῇ συντακτικῇ τῆς Γαλλίας συνελεύσει: Si vous faites cette loi, je jure de n'y pas obéir (ἐάν ψηφίσετε τὸν νόμον τοῦτον, ὁμνῶ ὅτι δὲν θέλω ὑπακούσει εἰς αὐτόν).» Ὡστε, κατὰ τὸν συγγραφέα, ἐπιτρέπεται καὶ ἡ εἰς τοὺς νόμους παρακοή. Πρὸς κύρωσιν δὲ τῆς ἀρχῆς ταύτης, προστίθεται ἐν τῇ αὐτῇ σημειώσει: «ὅρα καὶ εἰς Vattel, 1 § 54, διάφορα ἄλλα νόμιμου παρακοῆς παραδείγματα.» Ἀλλ' ὁ περιώνυμος συγγραφεὺς τοῦ Δικαίου τῶν Ἑθνῶν οὐδέποτε ἐφάντασθη νὰ καθιερώσῃ τὴν ἀνατρεπτικὴν πάσης κοινωνικῆς καταστάσεως δεξασίαν, ὅτι ἐπιτρέπεται ποτὲ ἡ εἰς τοὺς νόμους παρακοή. Ὁ Οὐάττελος λέγει ἀπλῶς (καὶ τοῦτο μετὰ πολλῆς αὐτολῆς), ὅτι οὐδεὶς ὀφείλει ὑπακοὴν εἰς διαταγὰς τῆς ἀνωτέρας ἀρχῆς, αἵτινες παραβιάζουσι προδήλως τὸν ἱερώτατον φυσικὸν νόμον· ἅπαντα δὲ τὰ παραδείγματα ὅσα φέρει ἀνάγονται εἰς τοιαύτας διαταγὰς. Τινόντι, ὅτι ὑπάλληλος λαβὼν τὴν παραγγελίαν τοῦ νὰ θανατώσῃ ἀνθρώπους ἀκρίτους, ὅτι πολίτης βλέπων ἀρχοντα ἐπιχειρήσαντα, ἀνευ λόγου οὐδενός, νὰ ἀφαιρήσῃ ἀπὸ αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἢ τὴν περιουσίαν κ. τ. τ. δύναται ν' ἀντισταθῇ, περὶ τούτου οὐδεὶς ἀμφέβαλεν· ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἀντίστασις διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς εἰς τοὺς νόμους τοῦ κράτους ἀντιπαρατάξεως, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς ἀνὰ χεῖρας πραγματείας θεωρεῖ ἀσυμβίβαστον μετὰ τὴν ὑπαρξίν αὐτὴν τῆς πολιτείας, παραδιδόμενος κατωτέρω, σελ. 85, τὸ πολιτικὸν ἀξίωμα, ὅτι ἡ γνώμη τῆς πλειονοψηφίας ἐπικρατεῖ τῆς μειονοψηφίας.

Ἀξίαι σημειώσεως εἶναι ἐπίσης αἱ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς Γερμανούς καὶ πρὸς τοὺς Ἀγγλοὺς συγγραφεῖς. Ἡδύνατα, λέγει, ἐν σελ. 71, νὰ ἐκθέσῃ τὰς περὶ δικαίου θεωρίας τοῦ Φίχτου, τοῦ Σχέλλινγκ, τοῦ Ἑγέλου, τοῦ Γάνε καὶ ἄλλων νεωτέρων τῆς Γερμανίας φιλοσόφων, ἀλλὰ προτιμᾷ νὰ παραπέμψῃ εἰς τὰ περιληπτικώτερον τῶν ἄλλων καὶ πολὺ βέλτιον τοῦ τοιοῦτου σκουδαίου ζητήματος ἐπιληφθέντα Γαλλικὰ συγγράμματα τοῦ Λερμινιέρου καὶ τοῦ Ἀρενσίου. Ἐστὼ ἐκ τῶν Γερμανῶν λοιπὸν δὲν συνεβουλεύθη εἰ μὴ τοῦ Καντίου τὰς Μεταφυσικὰς τοῦ δικαίου ἀρχὰς (Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre). Παράδοξον τοῦτο, ὅτι ἄνθρωπος γράφων περὶ συνταγματικοῦ δικαίου καὶ ἀξιών ὅτι γινώσκει τὴν Γερμανικὴν, δὲν ἐθεώρησεν εὐλογον νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ πολλῶν ἀξιολόγων ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ, περὶ τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ, συγγραφῶν, καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν σοφὴν περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας (Staatsrecht der constitutionellen Monarchie) πραγματείαν τοῦ Ἀρεντίου καὶ Ροττεκίου, περιωρίσθη

δὲ εἰς μόνον τὸ ἐκ πλαγίου εἰς τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ ἀναγόμενον πόνημα τοῦ Καντίου, τὸ ὁποῖον κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν, ὑπάρχει μεταφρασμένον καὶ εἰς τὸ Γαλλικόν (Principes metaphysiques du droit trad. par Tissot). Ἀλλ' ἔστω καὶ τοῦτο· τὸ δ' ἐξῆς: πῶς ἐξηγεῖται; Τὸ πόνημα τοῦ Καντίου παρατίθεται τρεῖς, σελ. 70, 124 καὶ 188, καὶ εἰς τὰς τρεῖς δὲ παραθέσεις ἡ λέξις Anfangsgründe τὸν αὐτὸν ἀπαρραλλακτῶς κολεβ-ῖται τρόπον εἰς Anfangsgründe· εἶν τὸ λάθος προέρχεται ἐκ τυπογραφικῆς παραδρομῆς, ὁμολογητέον, ὅτι ἡ ἐπιμονὴ τοῦ τυπογράφου ἦτον ἀξιωματικῶς εὐτος. Ὑπάρχουσι ὅμως ἐξέριστοι τινες ἄνθρωποι, οἵτινες, ὡς ἐκ τῶν διαφορῶν τούτων περιστάτικων, θέλουσιν ἴσως συλλάβει ἀμφιβολίας τινὰς περὶ τῆς ἀξιώσεως ἣν ὑποδεικνύει ὁ συγγραφεὺς ὅτι γινώσκει τὴν Γερμανικὴν.

Ἀνάλογός τις δὲ ὑπόνοια παράγεται καὶ ὡς πρὸς τὴν γνώσιν τῆς Ἀγγλικῆς ἀπὸ τοῦ τρόπου καθ' ὃν παρατίθενται οἱ Ἀγγλοὶ συγγραφεῖς. Τούτων, ὁ μὲν Ἀδάμ Σμιθ, ὁ Γολδσμιθ, ὁ Ἀλλαμ, παρατίθενται γαλλιστί, ὁ δὲ Σαρτεσβέρους, Ἀγγλιστί, σελ. 45. Ἐάν τὸ πρᾶγμα περιωρίζετο μέχρι τούτου, ἡδυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, κατ' ἀρχὰς μὴ γινώσκων τὴν Ἀγγλικὴν, ἐπρομηθεύθη τὴν μετάφρασιν τῶν πρώτων συγγραφέων, ἔπειτα δὲ σπουδάσας τὴν γλῶσσαν ἐκείνην ἀπέκτησε τὸν Σαρτεσβέρην ἐν πρωτοτύπῳ. Πῶς θέλει ὅμως ἐξηγηθῇ ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεται χρῆσις τοῦ Βλάχστωνος; Τούτου ἐν σελίσιν μὲν 108, 113, 473, 482 βλέπομεν ἀναφερόμενον τὸ πρωτότυπον, ἐν σελίδι δὲ 369 τὴν Γαλλικὴν μετάφρασιν. Ἡ μὴ πῶς δὲν γινώσκωμεν ἀμέσως τὸν περιώνυμον ἐρμηνευτὴν τῶν νόμων τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' ἀπὸ ἄλλοτριῶν συγγραφέων, παρατιθέμενοι αὐτὸν Ἀγγλιστί μὲν ὁσάκις εὐρίσκομεν παρ' ἄλλοις πρωτότυπον τὴν παράθεσιν, Γαλλιστί δὲ ὁσάκις δὲν ἀπαντῶμεν εἰ μὴ τὴν μετάφρασιν; Ἐπὶ πάντι παρατηροῦμεν καὶ τοῦτο, ὅτι ἐκ τῶν Ἀγγλίων συγγραφέων, ἀπαξ μόνον, ἂν ἡ μνήμη δὲν μᾶς λανθάνῃ, καὶ τοῦτο ἐν παρόδῳ, γίνεται μνεῖα τῆς δικαίως παρὰ πάντων τιμωμένης ἱστορίας τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ πολιτείας τοῦ ἐμπειροτάτου περὶ τὰ πολιτικὰ Λόρδου Ἰωάννου Ροῦσσελ· ἐξεναντίας δὲ πολὺ πλείοτέρα γίνεται χρῆσις τῶν διαδοχικῶν ἐπιστολῶν τοῦ ψευδωνύμου Ἰουνίου τοῦ Ἰουνίου, περὶ οὗ ὁ μὲν Βύρκης εἶπεν, ὅτι κατεσπάραξε διὰ τῶν χαυλιοδόντων αὐτοῦ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ὁ δὲ Μακωλαίους, ὅτι ἦτο ἀνὴρ θρασυτάτος καὶ ἀλαζονικώτατος, καὶ ἐπιρροῆς μὲν πρὸς τὴν ἐχθραν καὶ τὴν πλάνην, πρόθυμος δὲ εἰς τὸ συγχέειν τὰ ἴδια πάθη μετὰ τὴν δημοσίαν ἀρετὴν!

Ἐπιχειροῦντες ἤδη τὴν εξέτασιν τῶν πρωτοτύπων τοῦ συγγραφέως ἰδεῶν, ὃν ἡ εὐτυχὴς Ἑλλὰς λαμβάνει, κατὰ τὸν πρόλογον, τὰ πρωτόλεια, ἐννοεῖται ὅτι θέλομεν περιορισθῇ εἰς ὀλίγας τινὰς μόνον ἐξ αὐτῶν, διότι διὰ τὴν ἀνασκευασθῶσιν ἅπασαι αἱ παραδοξολογίαι ὧν βρίθκει ἡ προκειμένη πραγματεία, ἔπρεπε νὰ συνταχθῇ ἕτερος ἰσοπαχὺς αὐτῇ τόμος. Τίς δύναται τινόντι νὰ καταναλώσῃ τὸν καιρὸν εἰς τὸ νὰ ἀναιρῇ δοξασίας οἷαι λ. γ. αἱ ἐξῆς, ὅτι πρὸ τῆς ἐπαραστά-

σεως ὁ Ἕλληρ πάντων μὲν τῶν λοιπῶν ἐπιλούτεις ἀγαθῶν, ἐστέρητο δὲ μόνης τῆς αὐτονομίας (σελ. 79) ἢ ὅτι τὰ παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ὀρθὰ ὀνομασθέντα πολιτεύματα, ὑπὸ δὲ τοῦ Τρασσὶ ἔθνηκα πρὸς ὀνομασθέντα, δύνανται νὰ κληθῶσι καὶ δημοσίαι, αἱ δὲ παρεκβάσεις τοῦ Ἑλλήνος φιλοσόφου, τὰς ὁποίας ὁ Γάλλος καὶ προνομιστὴρ πολιτεύματα ἀπεκάλεσεν, εἰμποροῦν καὶ κρύφια νὰ ὀνομασθῶσιν, « ἐπειδὴ ταῖς » νοοῖσι μὲν πρὸς τὸ συμφέρον μερίδος τινὸς, ἀπο » κλείουσι δὲ τὴν δημοσιότητα » σελ. 91, ἐξ οὗ συνάγεται, ὅτι, ἡ μὲν πρὸ τῆς τελευταίας μεταπολιτεύσεως Πρωσικὴ μοναρχία, τὴν ὁποίαν ὁ Σταγειρίτης μεταξὺ τῶν ὀρθῶν βεβχίως ἤθελε κατατάξει πολιτειῶν, διότι ἤρχε μὲν ἐν αὐτῇ εἰς, ἀλλὰ πρὸς τὸ κοινὸν ὁμολογουμένως συμφέρον, ἦτο, κατὰ τὸν ἡμέτερον συγγραφέα, πολιτεία δημοσία, ἂν καὶ, καθὼς μοναρχία ἀπόλυτος, οὐδὲν δημοσίαν ἐνήργει, ἡ δὲ ἐπὶ Κλέωνος ὀχλοκρατία, ἥτις, κατὰ Ἀριστοτέλην, ἦτο παρέλθαις, ἐξάπαντος, κατὰ τὴν προεκτεθειτῶν νοσηρῇ δοξασίαν, ἦτο καὶ κρύφιος πολιτευμα, ἂν καὶ οὐδὲν ἐν αὐτῇ κρύφα ἐνήργητο. Ἰς πρὸς τούτοις θέλει ἀναλάβει τὸν ἀγῶνα ν' ἀντρέψῃ τὸ περίεργον ἀξίωμα, ὅτι τῆς ἐν τῇ παμβασιλείᾳ ὑπάρχούσης ἀριστοκρατίας μέλη εἶναι καὶ οἱ ἔμποροι, καὶ οἱ ναυτιλλόμενοι! σελ. 90, ἢ νὰ καταδείξῃ ὁποία λογικὴ σειρά ἐπικρατεῖ εἰς τὰς ἰδέας τοῦ συγγραφέως, ἐν σελίδι μὲν 61 ἀνακηρύττοντος ἐτραλμένην τὴν θεωρίαν καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος ἐν κοινωνίᾳ « παραινεῖται » μέρους τῆς φυσικῆς καὶ ἀτομικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας, « ὑποχρεούμενος ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ὑπεροχὴν τῶν νόμων καὶ τῶν ἀρχῶν, » ἐν σελίδι δὲ 63 κυροῦντος τὴν θεωρίαν ἐκείνην καὶ λέγοντος, ὅτι « ἡ κοινωνία ἔχει » « τὸ δικαίωμα ν' ἀπατήσῃ τὴν θυσίαν ἑνὸς ἢ πλειόνων τῶν ἰδίων μελῶν πρὸς διάσωσιν τοῦ ὅλου », ἔχει πρὸς τούτοις τὸ δικαίωμα, ὡς πρὸς ἕκαστον αὐτῆς μέλος « νὰ τὸ ἀπαστερῇ, τῆς κοινῆς ὠφελείας » χάριν, μέρους ἢ καὶ τοῦ ὅλου τῆς ἰδιοκτησίας του » πρὸς δὲ τούτοις, ἐν σελίδι μὲν 64 δοξάζοντος ὅτι αἱ ἀρχαὶ ἔχουσι τὸ τοῦ ἐπιτάττειν δικαίωμα, ἐν σελίδι δὲ 98 δογματίζοντος, γράμμασι κεφαλαίοις, ὅτι οἱ ἀρχόντες δὲν ἔχουσιν εἰμὴ χρῆν.

Ἄλλ' ἐν σελίδι 93-94 ἀναγινώσκουμεν τὴν ἐξῆς πολὺ σπουδαιότεραν περιγραφὴν. « Καλὸν δὲ νὰ ἐπιδείξωμεν » καὶ ὁποῖοι οἱ τὰ ἀπόλυτα πολιτεύματα, ἦτοι τὸν δεσποτισμὸν, ὑποστηρίζοντες, ὅπως οἱ λαοὶ ὑποβλέ » πωσιν ἀείποτε αὐτοὺς καὶ μὴ περιπίπτωσιν εἰς τὰς » πλεκτάνας τῶν. Ὁ δεσποτισμὸς συμφέρει εἰς τοὺς » κυβερνῶντας τὸν λαόν, συμφέρει εἰς τὸν κληρὸν, ὅς » ἔχει φυσικὴν πρὸς τὸν δεσποτισμὸν ῥοπὴν, διότι γίνε » ται συνάρχων ἐκείνῳ, ἐπειδὴ ὁ δεσπότης ἔχει ἀνάγκην » τοῦ κληροῦ, πρὸς τὸ νὰ ταπεινοῖ διὰ τοῦ ῥόδου τῆς » κολάσεως τὸ φρόνημα τοῦ ἔθνους τὸν δεσποτισμὸν » ὑποστηρίζει ὡταύτως ὁ μισθωτὸς στρατὸς, ὡς εἰ » θισμένος νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς ἀρχοντάς του, οἱ δ' » ἀρχόντες τοῦ στρατοῦ εἰσὶ φύσει φίλαρχοι, ἰσχυρο » τέρου δυνάστου δοῦλοι, κατώτεροι τυραννίσκοι τοῦ » ἔθνους γινόμενοι ὑποστηρίγματα τέλος τοῦ δεσποτι » σμοῦ εἶναι ὁ ὄχλος, ὁ ὄχλος δὲν ὁ δεσπότης δύναται

» νὰ ἐκτρέψῃ ἀργὸν ἐν τῇ πρωτευούσῃ διὰ τῶν ἰδρώ » τῶν τοῦ ὑπολοίπου ἔθνους. » Καὶ λοιπὸν ὁ κληρὸς, βεβχίως δὲ καὶ ὁ κληρὸς ὁ Ἑλληνικὸς, ὁ κληρὸς τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὁ μηδέποτε ἐπιδιώ » ξας τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ κυριαρχίαν, ὁ τοσαύτας πα » ραμυθίας προσαγαγὼν εἰς τὸ ἔθνος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς δουλοσύνης αὐτοῦ, ὁ τοσούτους εὐγενεῖς θυσιάτας πρωτομάρτυρας ὑπὲρ τῆς τοῦ ἔθνους σωτηρίας, ὁ ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας πολέμῳ πρωταγωνιστήτας, ὁ ἐν ταῖς ἐθνικαῖς συνελεύσεσι τοῦ ἀγῶνος πρωτοκαθε » δρήτας, ὁ κληρὸς αὐτὸς ἔχει φυσικὴν πρὸς τὸν δε » σποτισμὸν ῥοπὴν, εἶναι συνάρχων τοῦ δεσποτισμοῦ, ταπεινοῖ τὸ φρόνημα τοῦ ἔθνους διὰ τοῦ ῥόδου τῆς κολάσεως! τὸ δὲ ἔθνος προκαλεῖται νὰ ὑποβλέπῃ αἰ » ποτε αὐτὸν ἵνα μὴ περιπέτῃ εἰς τὰς πλεκτάνας του! Τῇ ἀ » ληθείᾳ ἀποκυήματα τοιαῦτα φαντασίας νοσοῦτης ἤθελον εἶσθαι ἄξια τῆς δεινότερας κατακρίσεως, ἐὰν, μετὰ τοῦ γελοίου ἀ » αιγνύμενα, δὲν ἐτιμωροῦντο ἀποχρώντως ὑ » πὸ τοῦ κοινῶς χλευασμοῦ καὶ σαρκασμοῦ. Διότι ἰτί ἄλλο εἰμὴ πηγέλειον εἶναι τὸ ἐπιφερόμενον ὅτι ὁ στρατὸς, βε » βχίως δὲ καὶ ὁ στρατὸς ὁ Ἑλληνικὸς, ὑποστηρίζει τὸν δε » σποτισμὸν, ὡς εἰθισμένος νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς ἀρχον » τὰς του, οἱ δ' ἀρχόντες αὐτοῦ εἰσὶ δοῦλοι τοῦ δυνά » στου καὶ κατώτεροι τοῦ ἔθνους τυραννίσκοι! Ὁ συγ » γραφεὺς ἐλητμόνητε παντάπασι, ὡς φαίνεται, τὴν ἱστορίαν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐκτὸς ἂν ὀνομάζων τοὺς κατωτέρους τοῦ στρατοῦ ἀρχοντας τυραννίσκους τοῦ ἔθνους, ἠθέλησε νὰ προβάλλῃ ἐπιτηδείως τὸ σύν » ταγμα τοῦ ὁποίου ἐρμηνεύει ἡδὴ ἡμῖν τὰς διατάξεις.

Δὲν ἀποσρέφεται δὲ τὸν κληρὸν μόνον καὶ τὸν στρατὸν, ἀλλὰ τρέπει ἀδιάλλακτον μῆτος καὶ κατὰ τῆς Ρωσ » τίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, καθ' ὧν ἐκσπενδονίζει ἀπάντας τὰς πληθυνθείας ὅσας ἡ Γαλλικὴ δημοκρατία συνειθίζει νὰ ἐμῇ ἐν ταῖς Παρισιναῖς τριόδοις. Ἐν σελ. 97, μνεῖν ποιησάμενος τῆς τοῦ Ὁδδου συμβουλῆς τοῦ νὰ μὴ διδάσκωνται οἱ νέοι τὴν ἑλληνικὴν καὶ ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν, ἵνα μὴ, λαμβάνοντες φρονήματα ἐλευθερίας, γίνωνται θορυβῶδεις καὶ αὐθαδῶς ἐπικρίνωσι τὴς πράξεις τῶν ἡγεμόνων, ἐπιφέρει. « Τὴν συμβουλὴν » ταύτην ἔδωκεν εἰς ἔργον, ὁ ἰσχυρότατος τοῦ Βορρᾶ » δυνάστης, εἰς τὸ ἀπέραντον δ' αὐτοῦ κράτος τὸνομα » τοῦ Θμιστοκλέους καὶ Μιλτιάδου, τοῦ Βρούτου καὶ » τοῦ Κικέρωνος εἰπὶ πλέον ἀγνωστα ἢ παρὰ τοῖς » Ἀιθίοψι. Συγχωρεῖται δὲ μόνον ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας ἥτις διδάσκει, ὅτι Ἰωάννης Δ. ὁ Κζᾶρος » εἶχε τὸ δικαίωμα πρὸς ἰδίαν αὐτοῦ εὐχαρίστησιν » νὰ πνίξῃ 60,000 ὑπηκόων του, καὶ ὅτι οἱ ἀποπνεύόμε » νοι ἐκράζον, ὁ Θεὸς σώζοι τὸν βασιλέα. » Ὁμοῖα δὲ τούτοις λέγει καὶ ἐν σελ. 42. Ὅτι ἐν Ρωσίᾳ ἐπικρα » τεῖ μοναρχία ἀπόλυτος, τοῦτο ἀναμφισβήτητον, καὶ δὲν πρόκειται ἡδὴ νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα, ἂν, ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἐπικράτεια αὕτη ἀποδίνει δυστυχεστέρα πολλῶν ἄλλων δημοκρατουμένων χωρῶν τὸ βέβαιον ὅπως εἶναι, ὅτι ἡ μοναρχία ἐκείνη φαίνεται ἀρκετὰ συνετὴ ὥστε νὰ μὴ φανῇται τὰ ἀπρηχαιωμένα ὀνόματα τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Κικέρωνος, ἐνῶ τοσαῦτα περὶ αὐτὴν βρέμουν σύγχρονα ὀχλαγωγικὰ κινήματα καὶ ἐ » νῶ χιλιάδες Ρώσων, περιφερόμενοι κατὰ πάντα τὴν

Εὐρώπην, ἀναπνέουσι τὸν δημοκρατικὸν αὐτῆς αἶρα· ὅθεν ἐν ταῖς γυμνασίαις καὶ τοῖς πανεπιστημίοις τοῦ ὄχλου ἐκείνου κράτους, ἡ ἐλληνικὴ καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ φιλολογία καὶ ἱστορία διδάσκονται τοῦλάχιστον ἐπίσης καλῶς ὅσον καὶ πολλαχοῦ τῆς ἄλλης Εὐρώπης, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἐλληνικῇ τῶν Ἀθηνῶν βιβλιοθήκῃ ἡ δύνατο νὰ ἴδῃ ὁ συγγραφεὺς Ῥωσικὰς μεταφράσεις καὶ ἐκδόσεις Ἑλληνικῶν πονημάτων, (ἰδίως τὴν ὑπὸ τοῦ Γνεδικίου μεταφράσιν τοῦ Ὀμήρου, καὶ τὰς ἐν Μόσχᾳ γενομένας ἐκδόσεις τῶν τραγικῶν,) τιμωμένας καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀρίστοις τῶν Γερμανῶν ἐλληνιστῶν. Τὸ δὲ λεγόμενον, ὅτι σήμερον δικαιολογεῖται ἐν Ῥωσίᾳ τὰ ἀνουςιουργήματα τοῦ Ἰωάννου Δ. Βασιλειάδου, τοῦ ἐπικληθέντος Φοβεροῦ, ἠθέλωμεν τὸ θεωρήσει συκοφαντίαν, ἐὰν ἐπιστεύομεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν, ὡς ἰσχυρίζεται ἐν σελ. 42, τὸν Καραμζῖνον· ἀλλὰ δὲν ἀνέγνωσεν αὐτὸν θεδαίως, διότι ἂν τὸν ἀνεγίνωσκεν ἠθέλεν ἴδει, ὅτι ὁ Ῥώσος ἱστοριογράφος ἀφοῦ παραβάλλει τὸν Ἰωάννην Δ. μὲ τὸν Καλιγόλαν μὲ τὸν Νέρωνα, ἐπιφέρει. «Καὶ αὐτοὶ μὲν ἦσαν εἰδωλοάτραι, ἀλλὰ χριστιανὸς ἦτο ὁ Λουδοβίκος ΙΑ'. ὅστις δὲν διετέλει ἐν ὑποδείξετε» πρὸς τοῦ Ἰωάννου οὔτε κατὰ τὴν ὁμότητα οὔτε κατὰ τὴν ἐπίπλαστον εὐσέδειαν, δι' ἧς ἠθέλαν ἀμφοτέροι νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν ἀνομίαν αὐτῶν· ἀμφοτέροι ὑπῆρξαν εὐλαβεῖς ἐκ φόβου, αἰμοχαρεῖς δὲ καὶ ἀσελγεῖς· ὅσον οἱ Ἀσιανοὶ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τύραννοι. Ὑπάρχουσι κακοῦργοι μικροί, ὑπερβαίνοντες πάντας κατὰ πληθύν τῆς διανοίας. Τὰ φοβερά αὐτὰ μετέωρα, αἱ φωσφόροι αὐταὶ ἀτμίδες ἐπιφαίνονται ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὸν κόσμον καὶ φωταγωγοῦσι τὸ θάραλλον τῆς δυνατῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐξαχρειώσεως, ἵνα βλέπωμεν αὐτὸ καὶ φρικώμεν! Ὁ εἷς παντὸς τυράννου εἶναι συμφορὰ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλ' ἡ ἱστορία αὐτοῦ εἶναι ἀείποτε σωτηρία εἰς τὸ ἔθνος καὶ εἰς τὸν ἡγεμόνα κλπ.» (τῆς Γερμανικῆς μεταφράσεως τόμος 9<sup>ος</sup> σελ. 62).

Τοῦτο ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως δικαιολόγησις τῶν πράξεων τοῦ Κζάρου Ἰωάννου Δ. Καὶ ἡ μὲν κατὰ τῆς Ῥωσσίας αὐτῇ καταφορά ἐξηγεῖται μέχρι τινός· διὰ τὸ σφόδρα φιλελεύθερον τοῦ ἀνδρός· ἀλλ' ἡ κατὰ τῆς Ἀγγλίας; . . . «Ἐχέτω,» λέγει ἐν σελ. 24—25, «ἡ Ἀγγλία τὴν δόξαν ὅτι ἐγέννησε τὸν Ὀββὴν καὶ τὸν Βένθαμ, διότι μόνῃ ἡ γῆ αὕτη, τῆς ὁποίας σύμπαρ ὁ πολιτικός βίος εἶναι ἐξάσκησις τῆς ἐθίας καὶ σταθμῆσις τοῦ ὕλικου συμφέροντος (ὅ ὅτι τὸ ἠθικὸν συμφέρον κατ' αὐτὴν οὐδεμίαν ἀφ' ἑαυτοῦ εἶχει ἀξίαν), ἠδύνατο καὶ νὰ ἐκθρέψῃ τοὺς τοιαῦτα φιλοσοφῆσαντας καὶ ὁπαδὸς αὐτῶν νὰ γίνῃ.» Ἐπεταὶ δὲ ἐνταῦθα ὁρμαθὸς μακρὸς ἀνομημάτων τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τοῦ τυράννου Ἐρρίκου τοῦ Η' μέχρι τῆς τελευταίας εἰς τὴν Σαλαμίνα καταπλεύσεως τοῦ Βρετανικοῦ στόλου.

Δὲν θέλομεν διδαίως ἀναλάβει ἡμεῖς τὴν ἀπολογία τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς· ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ νὰ δμολογήσωμεν, ὅτι μόνῃ ἡ Ἀγγλία δὲν ἐξεθρέψε τυράννους, καὶ ὅτι ἡ νύξ λ. χ. τοῦ ἀγίου Βερθολομαίου καὶ οἱ ἄλλοι φόνοι καὶ διωγμοὶ ὅσους ἔπαθον οἱ

διαμαρτυρόμενοι ἐν Γαλλίᾳ, δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον φοβεροὶ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ γενομένων θρησκευτικῶν καταδιώξεων. Ἡ δικαιοσύνη πρὸς τοῦτοις ἀπαιτεῖ νὰ μὴν ἀρνηθῶμεν, ὅτι ἡ Ἀγγλία μόνῃ δὲν καταγράσθη τῆς πολλῆς αὐτῆς δυνάμεως, καὶ ὅτι κατὰ δυστυχίαν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι τοιαύτη, ὥστε μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ ἰσχυροὶ ἐπιβρέπεις ἀνεδείχθησαν εἰς τὸ πιέζειν τοὺς ἀσθενεῖς. Ὑποθέτω οἱ Ἀθηναῖοι, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δυνάμεως αὐτῶν, δὲν καθιέρουν τὴν καταχθονιωτέραν πολιτικὴν ἀρχὴν, ὅταν ἔλεγον πρὸς τοὺς Μηλίους, «ὅτι ἀδίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἰσῆς ἀνάγκης κρίνεται, δυνατὰ δὲ οἱ προύχοντες πράσσουν καὶ οἱ ἀσθενεῖς ξυγχωροῦσι.» Μήπως ἅπαντα τῆς Ῥώμης ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ δὲν ὑπῆρξεν ἀρπακτικωτάτη; Μήπως ἡ Γαλλία ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' δὲν ἠδίκησε δεινῶς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ὀλλανδίαν; Μήπως ἐπὶ Ναπολέοντος δὲν ἀνεδείχθη ἐπιβουλοτάτη μὲν ὡς πρὸς τοὺς Ἰσπανοὺς, ὡς πρὸς δὲ τοὺς Γερμακαταπιεστικωτάτη; Μήπως καὶ αὐταὶ αἱ δμοσπονδοὶ τῆς ἀρκτῆς Ἀμερικῆς πολιτεῖαι δὲν ἀναφαίνονται ἀδικώταται πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀσθενεῖς αὐτῶν γείτονας, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς Μεξικανούς; Πρὸς τί λοιπὸν αἱ φωνασκίαι αὐταὶ κατὰ μόνῃς τῆς Ἀγγλίας ἐνεκα πραγμάτων κοινῶν εἰς ἅπαντα τὰ ἰσχυρὰ ἔθνη, καὶ μάλιστα ὅταν τὰ πράγματα ταῦτα ἦναι παντάπασιν τοῦ προκειμένου ἀλλότριον, διότι πρόκειται περὶ πραγματείας τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου, καὶ ὅχι περὶ ἱστορίας, πρόκειται πρὸ πάντων περὶ βιβλίου διδασκτικοῦ καὶ ὅχι περὶ ἐφημεριδογραφικῶν διαπληκτισμῶν; Σημειωτέον προσέτι, ὅτι μόνῃ ἡ Ἀγγλία δὲν παρήγαγεν ἀνδρας τυραννόφρονας, διότι ἂν ἐγέννησε τὸν Ὀββὴν, ὁ Ὀλβάρχιος, ὁμοῦ, καὶ ὁ Ἐλουήτιος, καὶ ὁ Δεμαίστριος, δὲν ἐγεννήθησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἀλλὰ τὸ ἀκροθίνιον ἀπάσης αὐτῆς τῆς ματαιολογίας εἶναι, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐγεννᾷ ὁπαδὸς· τίνας; . . . Τοῦ Ὀββου! Ἡ Ἀγγλία ὁπαδὸς τοῦ Ὀββου! Ἡ πατρίς τῆς συνταγματικῆς πολιτείας, ἐλευθερίας, ἐννομίας ὁπαδὸς τοῦ πατριάρχου τοῦ ἀπολυτισμοῦ! . . . Εἶχε δίκαιον ὁ συγγραφεὺς νὰ λέγῃ ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ, ὅτι παρέχει εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ πρωτόλεια ἀγνώστου τινός εἰς τὸν λοιπὸν κόσμον ἐπιστήμης.

Ἐν κεφαλαιῷ τρίτῳ τοῦ πρώτου βιβλίου ἐξετάζεται τὸ σπουδαιότατον τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας ζήτημα, καὶ δίδεται ὁ ὁριζμὸς τοῦ ἔθνους. «Ἐθνος», λέγει ἐν σελ. 46—47, «ὀνομάζομεν τὴν ὁμάδα κοινωνίας τινός, ἥτις, κοινὴν ἔχουσα τὴν κυριαρχίαν, εἰς κοινούς ἑαυτὴν ὑποβάλλει νόμους, τὸ εὖ ζῆν προβαλλομένη, καὶ δέχεται νὰ διευθύνεται ἀπὸ τοὺς αὐτοὺς κυβερνήτας». Μετ' ὀλίγον ὁμοῦς ὁ συγγραφεὺς, δεσπορευθεὶς ἀπὸ τὸν ῥήτραν αὐτοῦ ταύτην (διότι ὀνομάζει συνήθως τὰς δόξας αὐτοῦ ῥήτρας, ὅπερ ἐστὶ χρῆσμός), ἐν σελ. 49, δογματίζει, ὅτι ἔθνος εἶναι ὁ συναγελασμός πολλῶν οἰκογενειῶν, ὥστε ὁ ἐν Τουρκίᾳ συναγελασμός πολλῶν Τουρκικῶν, Ἑλληνικῶν, Σλαβικῶν, Ἀλβανικῶν, Βλαχικῶν καὶ ἄλλων οἰκογενειῶν ἀποτελεῖ ἔθνος. Τοῦ δὲ περὶ κυριαρχίας ζήτηματος ἐπιλαμβανόμενος, ἀποκρούει εὐλόγως τὴν τοῦ

θείου δικαίου καλουμένην κυριαρχίαν, ἥτοι τὸ δόγμα τῶν ἰσχυριζομένων, ὅτι ὁ ἡγεμὼν εἶναι ὀφείλειος τοῦ Θεοῦ τοποτηρητής, παρ' αὐτοῦ καὶ μόνου ἔχων τὸ δικαίωμα τῆς κυριαρχίας· ἀποκρούει εὐλόγως ἐπίσης τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἰσχυροτέρου· ἀποδοκιμάζει προσέτι τὴν τε γινώμενην πρεσβεύουσαν, ὅτι μόνον ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ τὸ δίκαιον πρέπει νὰ κυριαρχῶσι, τὴν τε γνῶμην τὴν δοξάζουσιν, ὅτι ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία διαδηλοῦται διὰ τῆς κοινῆς τοῦ βασιλέως καὶ τῶν δύο βουλῶν συμπράξεως· ἀσπάζεται δὲ ἀξίωμα τι λέγον, ὅτι ἡ κυριαρχία σύγκειται ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἀτομικῶν θελήσεων, καὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἀτομικῶν ἐνεργειῶν, ἐξ ὧν σχηματίζεται ἡ δημοσία τοῦ κράτους· θέλησις.

Μὴ νομίσῃ δέ τις, ὅτι τὸ σύνολον τοῦτο τῶν ἀτομικῶν θελήσεων καὶ ἐνεργειῶν περιλαμβάνει μόνους τοὺς πολίτας, ἥτοι τὰ μέλη τῆς κοινωνίας τὰ ἔχοντα πλήρη τὰ πολιτικὰ αἰτῶν δικαιώματα· ὅχι· Ἡ δὲ ἡγεμονία, ἥτις καὶ ἐκ μόνου τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν συγκειμένη, δὲν ἤθελεν εἶσθαι μικρά, περιλαμβάνει, κατὰ τὴν προκειμένην πραγματείαν, καὶ ἄλλα πολυάριθμα στοιχεία, ὡς καταφαίνεται ἀπὸ τῆς σελ. 52, ἐν ᾗ ἐξεταζομένου πῶς διαδηλοῦται ἡ κυριαρχία, διδασκόμεθα, ὅτι δὲν διαδηλοῦται διὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων, « διότι καὶ τούτους οἱ ἐκλογεῖς μόνον ἐκλέγουσιν, ὅσον δὲ μέγας καὶ πολυάριθμος ἀντὶ τῶν ἐκλεγέων σύλλογος, δὲν δύναται νὰ συμπεριλάβῃ διὰ τοῦ ἐθνός. » Ἡ κυριαρχία ἄρα ἐνυπάρχει ὅχι μόνον εἰς τὸ σύνολον τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς γυναῖκας, καὶ εἰς τοὺς παῖδας, καὶ εἰς τοὺς δούλους, καὶ εἰς τοὺς παράφρονες, καὶ εἰς τοὺς κακουργούς, καὶ εἰς τοὺς ἀλλοιᾶς ἐν γένει ὅσους δὲν δύναται νὰ συμπεριλάβῃ ὁ τῶν ἐκλεγέων σύλλογος. Δὲν παύομεν δὲ, ἀλλ' ἰδοὺ αὐτολεξέως ἀντιγράφομεν τὴν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ γενομένην τῆς γνώμης ἐκείνης ἀνάπτυξιν, ἐν ᾗ ἐλησφόρησε νὰ μνημονεύσῃ τῶν βλακῶν, τῶν παραφρονῶν καὶ τῶν κακουργῶν, ῥητῶς ὅμως περιέλαβε τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας.

« Ἡ κυριαρχία, λέγει, διαδηλοῦται, ὅταν ἐν ἔθνει πρέχῃ περὶ τὸν σταυρὸν ὃν ἐπέθεν ἐπὶ τοῦ βράχου τῶν Καλαβρύτων, εἰς Γερμανὸς (ἐννοεῖται ὁ αἰετὸς μνηστὸς Μητροπολίτης Πατρῶν καὶ ὁχι Πρωτοσύνης ἡ Αὐστριακός), ὅταν ἐν ἔθνει συντάσσεται ὑπὸ ἑνὸς Γουλιέλμου· Γέλλον κατὰ τῆς τυραννίας, ὅταν ἡ σάλπιγξ ἐνός Ὑψηλάντου ἤχη· τερπνῶς εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ, ὅταν αἱ σύζυγοι ἀπλῆζωσι τοὺς συζύγους τῶν, ὅταν αἱ νέαι ἐντάρβυνωσι τοὺς μελλονόμενους τῶν, ὅταν αἱ μητέρες διδάσκωσι τὰ τέκνα τῶν πῶς νὰ ἐκδικηθῶσι τὸ τῆς μεγάλης μητρὸς, τῆς πατρίδος, δουλικὸν αἶσχος, ὅταν πρῶτα πῶν βρεφῶν φελίσματα, τὰ ἐπινίκια εἰς τῶν ἡρώων τῆς πατρίδος ἄσματα. Ἰδοὺ πότε διαδηλοῦται ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία, ἰδοὺ πῶς ἐκέρει. » σελ. 52. . . . Καὶ κατωτέρω « Ὅταν ἔλθῃ ἡ φοβερὰ τῆς ἐγέρσεως τῶν (τῶν ἐθνῶν) ὥρα, ὑπερκορυφωθείς τῆς ἀδικίας, καὶ αὐθαδέστερον τῆς τυραννίας ἀράς τὴν κεφαλὴν, τότε καταπλήττεται ὁ κόσμος διὰ τὸ μέγεθος τῶν πράξεων αὐτῶν, τότε ἡ οἰκουμένη σύμπασα ἐπικροτεῖ εἰς τὰς νίκας τῶν. Ὁ πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην

ἀντιλέγων Ἑλλήν βαλέτω μέλαινα κατὰ τοῦ τῶν ταγματικῶν πολιτευμάτων τοῦ ψήρου, καὶ κατὰ ραυθῆται τὴν ἐνδοξάν τῆς πατρίδος τοῦ ἔγερσιν κατὰ τὸ 1821 » σελ. 53. . . . Καὶ ἐπὶ κατωτέρω. « Νεμίζομεν δὲ ὅτι καὶ τὴν ἀγρυπνίαν ταύτην τοῦ ἐθνους φρουρὰν προκαλεῖ τὸ 107 τοῦ ἡμετέρου συντάγματος ἄρθρον, διότι ἄλλως οὐκ αὐτὴ καὶ ἡμεῖς ἤθελεν ἔχει ἐννοίαν αἱ λέξεις αὐτοῦ· ἡ φρουρὰ καὶ παρόντος συντάγματος ἀγρυπνεῖται εἰς τὴν αὐτὴν τριαιτισμὸν τῶν Ἑλλήνων. » σελ. 57. . . . Ἐν σελίδι δὲ 212 ὁρίζεται καὶ ἡ διαδικασία τῆς ἐν τῷ ἄρθρῳ 107 τοῦ συντάγματος ἀδιαλείπτως ἐγκυμονούσης ἐπαναστάσεως. « Τοιαύτης δὲ συμβάσεως παρανομία, τὸ ἔθνος θέλει χάμει τῷ ἡπείῳ (μετὰ δὲ καὶ μετὰ τὴν χροτὴν πρὶν ἢ προσέβῃ (ἐν τῇ δικτατορικῇ ἐγκλίσει) εἰς τὸ 107 τοῦ συντάγματος ἄρθρον, ἡ πᾶς (πάλιν μετὰ δὲ κατὰ) μετὰ λογιστάται, καὶ τὰ αὐτοῦ ἐκέρχεται τῆς τοῦ ἔθνους οὐτανταχὴς ἐκείνης, β. ἡ δι' ἀναφορῶν ἐπὶ ἀλλοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, γ. αἱ ἀφορμαὶ ταῦτα ἀπελευθερώσονται ἐν τῇ ἐκείνης τῶν φέρων. . . . Καὶ ταῦτα μὲν τὰ συντάγματος μέσα, ἀντὶ τῶν οὐτῶν ἐπὶ τῇ βίᾳ βίαν κατὰ βίαν δικαιοῦται καὶ τὸ ἔθνος ν' ἀντιπῆξῃ αὐτῶν. » κλπ. »

Κατὰ τὸν συγγραφέα λοιπὸν, ἡ κυριαρχία ἥτις ἡ ἀπερτάτη κοινωτική ἐσχυσ, τὸ δικαίωμα ποιτεῖται τοῦ βουλεύσασθαι καὶ ἐπιστῆναι, καὶ τὰ πρὸς τὴν ἰσχυρὰν ἐκδοῦναι μένος (σελ. 41). Ἐνυπάρχει εἰς τὸν σύλλογον ὅλων τῶν ἀτομικῶν θελήσεων, καὶ αὐτῶν, δηλαδὴ, ἐκείνων ὅταν δὲν συμπεριλαμβάνονται εἰς τὴν τῶν ἐκλεγέων ὁ δὲ παράδοξος αὐτὸς σύλλογος, ἐν ᾧ καὶ γενικῆς ψήροφας ἐκέρχεται, καὶ οὐδ' ἐκείνου παρὰ τὴν ἐγκληστικότητα καὶ τῆς ἐχευροσύνης ὅπου μὴ ἀπαιτομένου ἀπὸ τῶν ἐκλογέων, οἱ κυρῶς ποιεῖται μειονοψηροῦσι, διότι μόνον αἱ γυναῖκες ἀποτείνονται ἐπὶ τὸ ἦμισυ τῶν κατοικούντων τῆς χώρας, ἐν παραδόξῳ, λέγομεν, αὐτὸς ὁ σύλλογος, ἐστὶ οὐδέ βουλεύσασθαι, οὐδὲ δὲ ἀποφασίζει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκέρχῃ, εἰς τοὺς ὅμως ὁ θεματοφύλαξ τοῦ ἄρθρου 107 τοῦ συντάγματος καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κρίνῃ ἀντὶ τῶν ἡ κακῶν, ἐννόμως ἢ ἀνόμως βιάσασθαι τὰς τῆς πολιτείας πράξεις· ἐάν δὲ, ἐν τῇ συνέσει αὐτοῦ, εὐρὴ, ὅτι ὑπερκορυφώθῃ, ἡ ἀδικία καὶ ὅτι αὐθαδέστερον ἢ τυραννία ἦ τὴν κεφαλὴν, πρῶτον μὲν γράφει μερικὰ ἄρθρα εἰς τὰς ἐφημερίδας· καὶ μὴ εἰς τὰς ἐφημερίδας, ὑπερβαίνει μερικὰς ἀναφορὰς εἰς τὸν Βασιλέα· μὴ παύσασθαι δὲ καὶ τοῦτο περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ὑποδιδάσκων ἐκείνων, διὰ τὸν λόγον τῶν ἀνδρῶν, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδῶν ἀρπάζει ἀπὸ τῆς ἀπλοθῆνης τοῦ τοῦ ἄρθρου 107 τοῦ συντάγματος καὶ οὐδὲ βουλεύσασθαι αὐτὸ κατὰ τῶν καθεστῶτων, ἐκπλήττει τὸν κόσμον διὰ τὸ μέγεθος τῶν πράξεων τοῦ !!!

Τὸ Κεφάλαιον Δ. ἐπιγράφεται ὁρισμὸς καὶ ἀντιμετώπις τοῦ δικαίου. Τελούτος δὲ τοῦ ζητήματος· τί ἐστὶ δίκαιον κατ' ἐαυτὸ καὶ ἀπολύτως θεωρούμενον; παρατίθεται πρὸ πάντων γνώμη τις τοῦ Καντίου λέγουσα, ὅτι περὶ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου ὁ μαθητὴς, εἰς τοὺς ὅς θάλει νὰ περικύβῃ εἰς ταυτονο-

γίαν, δὲν ἐπιχειρεῖ δὲ νὰ δώσῃ γενικὸν τινα αὐτοῦ ὅρισμόν, οὐδὲ θέλει νὰ παρτηπέμψῃ εἰς τὴν θετικὴν νομοθεσίαν ἔθνους τινός, δύναται νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν αὐτὴν ἀμηχανίαν εἰς ἣν ἐμβαλλεῖ τὸν λογικὸν ἢ πολὺ κροτος πρότασις *τί ἐστὶν ἀλήθεια*. Πρὶν προχωρήσωμεν παρατηροῦμεν, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἡμετέρα μεταφράσις, ἐν δὲ τῇ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως δεδομένη λέειται τὸ ἐπίθετον *πολύκροτος*, τὸ ὁποῖον, ὑπάρχον ἐν τῷ Γερμανικῷ κειμένῳ, κατ' ἀπλὴν βεβαίως συγκυρίαν παρελείφθη καὶ ὑπὸ τοῦ Γάλλου μεταφραστοῦ Τισσότου. Προσεύχεται, τὸ τελευταῖον μέρος τῆς φράσεως ἐστράφη εὐτως ὑπὸ τοῦ συγγραφέως: *εἶναι κατὰ τὴν ἀλήθειαν* (τὸ ζήτημα) *νὰ συγχύσῃ κ.τ.λ.* Ὁ Κάντιος λέγει δύναται νὰ συγχύσῃ ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς ἐθεώρησεν εὐλογον νὰ προτιμήσῃ τὴν στροφὴν τοῦ Γάλλου μεταφραστοῦ: *est propre à embarrasser*. Τελευταῖον, ὁ Γερμανὸς ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς φράσεως τοῦ μεταχειρίζεται τὴν λέξιν *ζήτημα*, ἐν τῷ τέλει δὲ, πρὸ τοῦ *τί ἐστὶν ἀλήθεια*, τὴν λέξιν *πρότασις*, ὁ δὲ Γάλλος εἰς ἀμφοτέρους τὰς περιπτώσεις ἐνόμισε καλὸν νὰ μεταχειρισθῇ τὴν λέξιν *ζήτημα* καὶ ἡ αὕτη σύμπνοια παρατηρεῖται εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως. Ἀλλ' ὅπως δὴ ποτε, μετὰ τὴν παράθεσιν ἐκείνην, ἀνακράζει περίεργος ἡ τοσαύτη τοῦ μεγάλου τούτου φιλοσόφου ἀπορία! Εἶναι ὁμῶς πρόδηλον, ὅτι ὁ Κάντιος δὲν ἠπόρησε περὶ τὸν ὅρισμόν τοῦ δικαίου, τὸν ὁποῖον καὶ διδὼν μικρὸν κατωτέρω, εἶπε δ' ἐξεναντίας, ὅτι εἰς ἀμηχανίαν θέλει περιέλθῃ ὁ νομομαθὴς εἰάν δὲν δώσῃ γενικὸν αὐτοῦ ὅρισμόν. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ ὀρθότατα εἶλεν ὁ φιλόσοφος, καὶ ὡς ἂν εἰ προαισθανόμενος τί θέλει συμβῇ εἰς τὴν προκειμένην συγγραφὴν ἔγραψε τὴν περικοπὴν ἐκείνην. Διότι ὁ ἀναγνώστης, διεξελθὼν τέσσαρας σελίδας ἀφιερωμένας εἰς τὸν ὅρισμόν τοῦ δικαίου, εἰς μεγάλην ἐμπλέκεται ἀπορίαν, οὐδεμίαν λαμβάνων ἐννοίαν τοῦ τί ἐστὶ δικαίον ἀπολύτως θεωρούμενον. Ὁ χεῖς δὲν δίδεται ὅρισμός τις αὐτοῦ, ἐξεναντίας ἂν τί ἐνός, εἰς ὃν ἤθελεν εὐχαριστηθῇ ὁ Κάντιος, δίδονται πολλοί· ἀλλ' ἅπαντες οἱ ὅρισμοί οὗτοι εἶναι τινόντες τῶν ὀρισμῶν τὰ πρωτόλεια.

Ὁρισμός πρῶτος. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ὢν, τοῦ του ἕνεκα *Δίκαιόν ἐστι τὸ ὢν* (σελ. 70). Πρὸς αὐτὸν δειξὶν δὲ ὅτι καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τοιαύτην εἶχον περὶ δικαίου γνώμην, παρατίθεται χωρίον τοῦ Πρόκλου, λέγον· *μὴ θεωρητέον τί γίνεται ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ τί ἔπρεπε νὰ γίνεται*.

Ὁρισμός δεύτερος. Ἐν τῇ ἐπομένῃ ἀμέσως σελίδι (71), ὁ συγγραφεὺς, αἰσθανόμενος φαίνεται τύφιν τινὰ συνειδότης περὶ τῆς ἀξίας τοῦ πρώτου ἐκείνου ὀρισμοῦ, ἐπιφέρει· «περιεργότατον ἤθελεν εἶσθαι ν' ἀναζητήσωμεν παρὰ τοῖς Γερμανοῖς τὴν τοῦ ἀπολύτου δικαίου φύσιν, ἀλλὰ προτιμῶμεν νὰ παραπέμψωμεν εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Λερμινιέρου καὶ τοῦ Ἀρενσίου» ὅπερ οὐδὲν ἄλλο σημαίνει βέβαια εἰμὴ ὅτι *δικαίον ἐστὶ τὸ ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Λερμινιέρου καὶ τοῦ Ἀρενσίου ὀριζόμενον δίκαιον*. Δὲν ἦτον ὁμῶς ἀπλούτερον, ἀντὶ νὰ βλαπνίσῃ τοὺς ἀναγνώστας τοῦ δι' ἰδίων γραφομένων ὀρισμῶν καὶ διὰ παραπομπῶν

δυσευρέτων, νὰ μεταφράσῃ τὸν σύντομον καὶ εὐκρινῇ ὑπὸ τοῦ Ἀρενσίου, ἐν τῷ § 3 τοῦ Κεφ. Ιου. τῆς περὶ φυσικοῦ δικαίου πραγματείας του, διδόμενον ὅρισμόν;

Ὁρισμός τρίτος. Ἐν τῇ κατὰ πόδας σελίδι (72) ἐπιφέρεται ἕτερος τοῦ δικαίου χαρακτηρισμός, ἀπὸ τῆς Μαθηματικῆς ἐπιστήμης λαμβανόμενος. *Δίκαιον*, λέγει, *εἶναι τὸ ἴσον, τὸ εὐθὺ, εἶναι ἡ μεταξὺ δύο ἀτόμων εὐθεῖα γραμμὴ*. Ἀλλὰ τοῦτο ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὴν ταυτολογίαν ἣν ἐφοδεῖτο ὁ Κάντιος, διότι τὸ λέγειν, *δίκαιον εἶναι τὸ ἴσον καὶ τὸ εὐθὺ, εἶναι τὸ αὐτὸ σχεδὸν καὶ τὸ λέγειν, δίκαιον εἶναι τὸ δίκαιον*.

Ὁρισμός τέταρτος. Ἐν τῇ ἀκολουθῶν πάλιν σελίδι, (73) νέαν τὸ δίκαιον λαμβάνει μορφήν· ἐνταῦθα, *δίκαιον εἶναι ἡ σχέσις τῶν σχέσεων*. Πρὸς κύρωσιν δὲ τοῦ λόγου, παρατίθεται τὸ Κεφάλαιον Ιον. τοῦ Βιβλίου Αου. τῆς περὶ πνεύματος τῶν Νόμων συγγραφῆς τοῦ Μοντεσκιού, ὅστις ὁμῶς οὐδέποτε, ἄπαγε!, ἐξέφερε τοιοῦτον ἐπιστημονικὸν σολοικισμόν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Αου. βιβλίου ἰδίως τοῦ παρόντος Τόμου, τοῦ καὶ εἰσαγωγικοῦ προσεχῶς δ' ἐπιχειροῦμεν τὴν ἐξέτασιν τοῦ Βου. βιβλίου, τοῦ πραγματευομένου περὶ τῆς νομοτελεστικῆς ἐξουσίας, περὶ τοῦ Βασιλέως, περὶ τῆς Βουλῆς καὶ περὶ τῆς Γερουσίας.

## ΙΑΤΡΙΚΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ.

Μία τῶν λαμπροτέρων καὶ τῶν χρησιμωτέρων ἐπιστημονικῶν συλλογῶν ἐν Παρισίοις εἶναι ἡ τοῦ μουσείου τῆς ἱατρικῆς σχολῆς. Αὕτη περιλαμβάνει πρῶτον μέγαν ἀριθμὸν χειρουργικῶν παρασκευασμάτων, ἐντελῶν ἔργων ὅλων τῶν μεγαλητέρων τῆς Γαλλίας χειρουργῶν, ὅσοι ἐπαίδευσθησαν ἐν τῇ σχολῇ ἐκείνῃ. Ἐκτὸς τούτων περιέχει ἐξαιτίον συλλογὴν ἀνδρείων καὶ μελῶν κηροπλάστων, ἅτινα εἰσὶν ἀριστουργήματα πλαστικῆς, καὶ ἐφ' ὧν δύναται νὰ σπουδάσῃ ὁ φοιτητὴς τὰ μυστήρια τῆς ἀνθρωπίνης μηχανῆς ὡς ἐκ' αὐτοῦ τοῦ πτώματος, χωρὶς τοῦ βδελυγμοῦ καὶ τοῦ οἴκτου ὃν ἐμπνέει εἰς τὸν πρωτομαθὴ χειρουργὸν ἡ ἐπαφὴ τοῦ νεκροῦ, πρὶν ἢ εἴς τετραχύνῃ τὴν αἰσθησίν του. Ἄλλη αἰθουσα περιέχει ὑπὲρ τὰ 700 δείγματα θεραπευτικῶν ὕλων, ἄλλη πλουσιωτάτην μουσεῖον τῆς φυσικῆς, καὶ ἄλλη, μία τῶν περιεργωτάτων, εἶναι ἡ τῶν χειρουργικῶν ἐργαλείων, ἐν ἣ εἰσὶ κατατεθειμένα ὅλα τὰ ἐφευρεθέντα ποτὲ παρὰ τοῖς νέοις καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λαοῖς, παρὰ τοῖς πεφωτισμένοις ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἡμιβάρτοις.

Ἀλλ' ὅλων τῶν μερῶν τοῦ Μουσείου τούτου τὸ ἀξιολογώτερον εἶναι ἀναμφισβητήτως τὸ ἐνταῦθα παριστώμενον τῆς συγκριτικῆς ἀνατομίας, περιέχον ἡ ἐν πρωτοτύποις παρασκευαῖς, ἡ ἐν σκελετοῖς, ἡ ἐν κηροπλάστοις ὁμοιώμασι, πλήρεις ἀντιπαρατεθειμένας σειρὰς τῶν διαφόρων μελῶν οὐ μόνον ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ πολλῶν τῶν ζώων, τῶν πτηνῶν, τῶν ἰχθύων εἰς τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως. Ὡς κορωνὴς δὲ τῆς λαμπρᾶς ταύτης ὀργανικῆς ἀλύσεως